

TARPTAUTINĖ KOMISIJA NACIŲ IR SOVIETINIO OKUPACINIŲ REŽIMŲ NUSIKALTIMAMS LIETUVOJE ĮVERTINTI

Tarptautinės komisijos
Nacių okupacinio režimo ir
holokausto nusikaltimų vertinimo
pakomisės pareiškimas

2019-04-11

ATSAKYMAS Į LIETUVOS GYVENTOJŲ GENOCIDO IR REZISTENCIJOS TYRIMO CENTRO 2019 M. KOVO 27 D. PAREIŠKIMĄ „DĖL KALTINIMŲ JONUI NOREIKAI (GENEROLUI VĖTRAI)“

Prieš trejetą metų (2016 m. kovo 19 d.) Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti Nacių okupacinio režimo nusikaltimų ir Holokausto tyrimo pakomisė patvirtino pareiškimą dėl asmenų, kolaboravusių vykdant Holokaustą ir kitus nacių nusikaltimus, atminimo įamžinimo: „Pakomisė smerkia asmenų atminimo viešojoje erdvėje įamžinimą, jei egzistuoja patikimi istoriniai įrodymai, kad šie asmenys nacių okupacijos Lietuvoje metu dalyvavo persekiojant ir (arba) žudant žydus bei kitus žmones nepaisant minėtų asmenų kitos veiklos tuo metu arba vėliau.“ Atsižvelgdami į *Lietuvos Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro* (toliau – Centras) pareiškimus bylinėjimosi su Grantu Gochinu metu ir remdamiesi 2019 m. kovo 27 d. Vilniaus apylinkės administracinio teismo sprendimu, komisijos pirmininkas ir pakomisės nariai mano, kad tai yra jų pareiga iš naujo paprieštarauti tokiam atminimo įamžinimui, nes tuo bandoma sumenkinti Šiaulių apskrities viršininko kolaboravimo pobūdį ir mastą vykdant žydų genocidą 1941 m. vasarą ir rudenį. Mums kelia nerimą šiuo metu pasirodantys Centro paaiškinimai šiuo klausimu ir ypač 2019 m. kovo 27 d. dokumentas „Dėl kaltinimų Jonui Noreikai (Generolui Vėtrai)“.

Nors savo tolesniu pareiškimo tekstu mes išreiškiame savo aiškų įsitikinimą, jog dėl Jono Noreikos veiksmų karo metu jis nenusipelno jokių viešo pagerbimo ženklų, mes tikrai nepritariame vandališkiems veiksams pašalinti jo vardo memorialinę lentą. Šie ir panašūs klausimai turėtų būti sprendžiami, vadovaujantis įstatymu numatytais demokratiniiais procesais.

Centras turėjo teisę nurodyti kai kurių ieškovo pateikiamų istorinių argumentų akivaizdžius netikslumus ir nenuoseklumą (žr. Teismo cituojamą 2018 m. birželio 15 d. dokumentą), tačiau visiškai nepriimtina, kad Centras mėgina apginti J. Noreikos veiksmus pateikdamas

išteisinamuosius argumentus ir miglotus aiškinimus, kurie nėra svarbūs Holokausto istorijai Lietuvoje, o kai kuriais atvejais netgi įžeidžia aukų ir tų nedaugelio išgyvenusiųjų atminimą. Ypač atkreipiame dėmesį į šiuos dalykus:

1) Centras paaiškino, kad 1941 m. rugpjūčio 22 d. ir 1941 m. rugsėjo 10 d. J. Noreika, vadovaudamasis vokiečių paskirto Šiaulių apygardos komisaro Hans Gewecke nurodymais, paskelbė įsakymus dėl apygardos žydų perkėlimo į getus ir jų turto nusavinimo, taip pat tęsė šį procesą duodamas papildomus, išsamesnius nurodymus (kaip nurodyta teismui pateiktuose dokumentuose). Beveik visos pagal šiuos įsakymus suimtos aukos vėliau buvo nužudytos per 1941 m. vasarą ir rudenį nacių ir jų kolaborantų vykdomas žudymo operacijas, tai buvo pats kruviniausias puslapis šiuolaikinėje Lietuvos istorijoje. Tokia yra istorinė realybė, grindžiama neabejotiniais dokumentiniais įrodymais. Jei tai nėra dalyvavimas Lietuvos piliečių žydų genocido procese, tai kas tada tai yra? Kitus su šia istorija susijusius ir teisme pateiktus aspektus kaip 1941 m. liepos 12–13 d. žudynės Plungėje (kur įrodymai apie J. Noreikos veiklą nėra galutiniai), antisovietinio sukilimo Žemaitijoje pobūdį ir mastą, kai kurių Lietuvos lyderių skundus prieš nacius ir panašius klausimus turėtų nagrinėti mokslininkai ir aprašyti istorijos knygose, tačiau griežtai vertinant šie aspektai nėra susiję su J. Noreikos dokumentuotu kolaboravimu vykdant Holokaustą. 2018 m. liepos 18 d. atsakyme ieškovui Centras nurodė, kad 31 000 Lietuvos gyventojų tapo „Sovietų genocido aukomis“. Šie žmonės buvo kalinami, deportuojami, jų turtas nusavinamas, ir tai sąlygojo daug mirčių. Jei jie pagal Lietuvos Respublikoje galiojančią teisinę genocido apibrėžtį tapo genocido aukomis, tai tokiomis pat genocido aukomis tapo ir Šiaulių apskrities žydai.

2) Nekyla jokių abejonių, kad naciai Vokietijos okupuotoje Lietuvoje valdžios hierarchijoje užėmė aukščiausią vietą ir turėjo aukščiausiąją valdžią sprenddami žydų likimą, tačiau dėl to jokių būdu nemažėja vietinių kolaborantų atsakomybė. Po Antrojo pasaulinio karo tarptautiniai teismai kaip gynybos priemonę nuolat atmesdavo argumentą, kad buvo „vykdomi įsakymai“, taip pastaruoju metu buvo daroma ir sprendžiant bylas dėl nusikaltimų žmoniškumui buvusioje Jugoslavijoje ir Ruandoje. Lietuvoje vietos pareigūnai dažnai veikdavo prieš žydus vokiečiams prižiūrinti tik minimaliai, o kartais net savo iniciatyva. Nėra jokių duomenų apie jokią aukštesnę Lietuvos pareigūną, kuris būtų nubaustas arba įkalintas už atsisakymą vykdyti prieš žydus nukreiptus vokiečių nurodymus genocidui pasiekus kulminaciją 1941 m. vasarą ir rudenį. Tai, kad nacių administracija malšino Lietuvos antinacinį judėjimą vėlesniuose okupacijos etapuose, nėra susiję su J. Noreikos kaip Šiaulių apskrities viršininko veiksmais prieš žydus.

3) Dėl to, kad J. Noreika bendravo su žydus gelbėjusiais asmenimis (Domu Jasaičiu), galėjo žinoti apie jų veiklą arba išreikšė pasipiktinimą vokiečių veiksmais, jokių būdu nemažina jo kolaboravimo perkeliant žydus į getus ir nusavinant jų turtą pasekmės, nes šie veiksmai sudarė dalį proceso, kuris galiausiai baigėsi žydų žudymu.

4) Išsakant nuomonę, kad getų įsteigimas suteikė, net jei ir laikinai, tam tikrą prieglobstį žydams, ne tik kartojamas nacių 1941 m. naudotas argumentas, bet ir paniekinamas getuose žuvusiųjų atminimas bei įžeidžiami dabar jau garbingo amžiaus, tą neapsakomą siaubą išgyvenusieji. Vieno asmens memuarais grįstas, daugumos nuomonei prieštaraujantis teiginys, kad „Vilniaus žydai patys norėjo gyventi drauge gete“ yra pribloškiantis, kadangi nuneigia daugybėje dienoraščių ir istorinių tyrimų aprašytas gyvenimo getuose realijas: mirtį nuo bado ir ligų, nuolatinės patyčias, getų perpildymą ir, galiausiai, žūtį Paneriuose. Žydai buvo vienintelė žmonių grupė, kurią naciai buvo pasiryžę visiškai **išnaikinti**. Dėl šios priežasties Holokaustas laikytinas unikaliu Europos istorijos įvykiu, išsiskiriančiu iš kitų Antrojo pasaulinio karo metu įvykdytų nusikaltimų žmoniškumui.

5) Negalime suprasti, kodėl Centras gina atvirai rasistinę ir fašistinę politinę grupę *Lietuvių Nacionalistų partiją*, kurios policijos dariniuose tarnavę nariai buvo tarp aktyviausių žydų persekiotojų ir žudikų (šį faktą patvirtina Centro cituojamas Z. Blyno dienoraštis).

2019 m. kovo 27 d. pareiškimе Centras kaltino ieškovą atrinkus dokumentus „remdamasis ne objektyvumo kriterijais, o bandydamas pagrįsti išankstines nuostatas; G. A. Gochinas vertina pavienius dokumentus, nederindamas jų su kitų archyvinių dokumentų, žinomų faktų, liudijimų ir aplinkybių visuma, taip ignoruodamas mokslinei analizei būtiną bendrą istoriografinį kontekstą;“. Akivaizdu, kad Centras laikosi beveik tokio paties požiūrio.

Anksčiau išdėstytuose punktuose nenagrinėjama tai, ką pakomisė laiko klaidingais istoriniais argumentais, pateiktais anksčiau minėtuose Centro dokumentuose.

Aptarti istoriniai klausimai nagrinėjami tarptautiniu lygmeniu. Pakomisę sudaro istorikai iš Lietuvos, Vokietijos, Izraelio, Jungtinių Amerikos Valstijų ir Jungtinės Karalystės, kurie jau dešimtmečius tiria Holokausto ir nacių nusikaltimų istoriją. Pakomisė niekada netvirtino jokių išvadų ar aiškinimų dėl vyriausybinių institucijų arba neakademinė socialinių organizacijų daromo spaudimo. Ji veikia vadovaudamasi patvirtintomis tarptautinėmis akademinėmis tarpusavio vertinimo taisyklėmis ir griežtu, kritišku istorinių šaltinių vertinimu. Nereikėtų nuvertinti Komisijos vykdomų svarbių informavimo ir švietimo programų, kuriomis ne tik įamžinama totalitarinių režimų nusikaltimų atmintis, bet ir siekiama didinti toleranciją bei paramą demokratijai. Komisija visada laikėsi nuomonės, kad „jos nepriklausomumo išsaugojimas yra esminis dalykas Komisijai ir jos sekretariatui vykdant mokslinius tyrimus bei užsiimant kita veikla“ (kaip nurodyta 2016 m. kovo 19 d. susitikimo išvadose). Komisiją 1998 m. rugsėjo 7 d. dekretu įsteigė Prezidentas Valdas Adamkus. Komisija atkurta ir pertvarkyta dabartinės Lietuvos Respublikos Prezidentės 2012 m. spalio 16 d. dekretu, kuris patvirtino Komisijos tarptautinę aprėptį ir mokslinį pobūdį bei pabrėžė „holokausto išskirtinį, precedento neturintį pobūdį ir mastą“.

Originalaus pareiškimo anglų kalba neoficialus vertimas

Emanuelis Zingeris, Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti pirmininkas

Prof. Saulius Sužiedėlis, Nacių okupacinio režimo ir holokausto nusikaltimų vertinimo pakomisės pirmininkas

Nacių okupacinio režimo ir holokausto nusikaltimų vertinimo pakomisės nariai:

Rabinas Andrew Baker, Amerikos žydų komiteto Tarptautinių žydų reikalų direktorius, Vašingtonas, JAV

Dr. Christoph Dieckmann, Berno universitetas, Šveicarija

Prof. dr. Šarūnas Liekis, Vytauto Didžiojo universitetas, Lietuva

Dr. Jürgen Matthäus, Jungtinių Valstijų Holokausto memorialinio muziejaus Jacko, Josepho ir Mortono Madelių vardo holokausto tyrimų centras, JAV

Prof. emeritas dr. Antony Polonsky, Brandeiso universitetas, JAV

Prof. emeritė dr. Dina Porat, Tel Avivo universitetas, Izraelis

Prof. dr. Joachim Tauber, Hamburgo universiteto Šiaurės rytų instituto direktorius, Vokietija

Dr. Arkadi Zeltser, Holokausto atminimo centras Yad Vashem, Izraelis